Jasenovac: een litteken in de kroatische bodem

Jasenovac : une cicatrice sur le sol croate

Frédéric Crahay

Traducteur : Anneleen Spiessens

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/5480>

DOI : 10.4000/temoigner.5480

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2016

Pagination : 183-189

ISBN : 987 2-9600926-4-6

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Frédéric Crahay, «Jasenovac: een litteken in de kroatische bodem», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 123 | 2016, Online op 02 novembre 2021, geraadpleegd op 04 novembre 2021. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/5480> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.5480>

Memorial site

JASENOVAC EEN LITTEKEN IN DE KROATISCHE BODEM

Sinds de oprichting van de onafhankelijke republiek in 1991 beantwoordt de site van Jasenovac niet meer aan het beeld dat de jonge Kroatische staat wil uitdragen in haar strijd om bevestiging en soms verdediging tegenover haar agressoren. Tussen 1945 en 1980, onder het bewind van maarschalk Josip Broz

Tito, bezocht elk lagereschoolkind in Joegoslavië de plek en bewandelden jaarlijks 300 000 mensen de trieste vlakte waarop de site meteen na de oorlog werd ingericht. Sinds het overlijden van Tito in 1980 is Jasenovac geen verplichte bestemming meer voor schooluitstappen. De site moet het vandaag stellen met nog slechts ...

◆ Jasenovac net na de bevrijding in 1945: de restanten van de oven van de voormalige steenbakkerij in Jasenovac III.

© Museum van Jasenovac: 745 JSV 534/10 FR

- 11 000 bezoekers per jaar, grotendeels Serviërs, Bosniërs en vertegenwoordigers van de Joodse en Roma- en Sinti-gemeenschappen uit de landen van het voormalige Joegoslavië. Hoe komt het dat deze belangrijke herinneringsplek zo in verval is geraakt?

JASENOVAC TIJDENS HET USTAŠAREGIME

Het concentratiekamp van Jasenovac werd in augustus 1941 geopend door de Kroatische fascistische Ustaša-beweging, bondgenoot van de nazi's. Het bestond uit vijf deelkampen: Krapje

(Jasenovac I), Bročica (Jasenovac II), Ciglana (Jasenovac III, hier bevindt zich vandaag het memoriaal), Kozara (Jasenovac IV) en Stara Gradiška (Jasenovac V). Het hoofdkamp, Jasenovac III, was gevestigd in een voormalige steenbakkerij uit de jaren twintig. In het dorp zelf werd een etnische zuivering doorgevoerd van de Servische bevolking die daar samenleefde met de Kroatische inwoners.

Tijdens de oorlogsjaren stond Jasenovac symbool voor de verschrikkingen van de Ustašadictatuur in de Onafhankelijke Staat Kroatië (*Nezavisna Država*

◆ De tumuli op de vlakte van Jasenovac III symboliseren de gebouwen die er ooit stonden.

Hrvatska – NDH) tussen 1941 en 1945. De Servische, Joodse en Roma- en Sinti-gevangenen werden er mishandeld en op beestachtige wijze vermoord. Op 22 april 1945 kwamen de gevangenen van Jasenovac III in opstand en konden 84 onder hen ontsnappen. Door de gruwelverhalen van overlevenden en rechtstreekse of onrechtstreekse getuigen is het niet evident om de geschiedenis van het kamp met precisie vast te leggen. Een moeilijk punt is bijvoorbeeld het aantal doden, dat schommelt tussen 82 000 (volgens het Kroatische museum van Jasenovac) en ruim 700 000 (volgens

het Bosnische museum van Jasenovac, aan de overkant van de rivier Sava).

HET NAOORLOGSE MEMORIAAL

Het kamp van Jasenovac werd in brand gestoken op 24 april 1945, net voor diens bevrijding door Tito's troepen. Het is onder Tito dat het bezoek aan de site verplichte kost werd voor scholen, en dus voor alle toekomstige burgers van de Joegoslavische Republiek. Opvallend is wel dat de geweldenaars niet werkelijk bij naam werden genoemd en dat de doden in het algemeen werden herdacht als 'slachtoffers van het fascisme'. Die •••

◆ Het museum van Jasenovac vandaag.

◆ 3D-plan voor de renovatie van het gevangenisgebouw van Stara Gradiška (Jasenovac V).

●●● keuze kaderde in de politiek van 'Broederschap en Eenheid' die het regime oplegde om separatistische neigingen bij de verschillende Joegoslavische volkeren de kop in te drukken en wraakgevoelens te beteugelen.

Pas twintig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, en door de niet-aflatende druk vanwege de families van de slachtoffers, werd in 1965 dan eindelijk een memoriaal opgericht. Het betonnen monument is het werk van kunstenaar Bogdan Bogdanovic en stelt een bloem voor die volgens de maker verwijst naar de mogelijkheid om 'het lijden en de waanzin te overstijgen'. Enkele jaren later opende het bijbehorende museum de deuren.

De oorlog tussen Kroatië en Servië in 1991 veranderde de zaak grondig. In de buurt van het dorp Jasenovac vonden gewelddadige confrontaties plaats; tot op heden dragen de huizen er de sporen van. De Servische troepen haalden het museum van Jasenovac leeg, de documenten en archieven werden overgebracht naar de Bosnische stad Banja Luka. Na bitse onderhandelingen en de tussenkomst van het United States Holocaust Memorial in Washing-

ton werden alle objecten herenigd. De Bosnische regering wilde zich ervan vergewissen dat de Kroaten van de gelegenheid geen gebruik maakten om compromitterende documenten over het Ustašaregime te vernietigen. De brug over de Sava, die de twee delen van het museum vroeger verbond, overleefde de oorlog niet. Sindsdien wordt het geschiedkundig onderzoek naar Jasenovac apart gevoerd in Bosnië, Servië en Kroatië.

DE PLAATS VAN JASENOVAC IN HET KROATIË VAN VANDAAG

De oorlog van 1991 – de Kroaten spreken van *Homeland War* of vaderlandsoorlog en beschouwen die als een daad van agressie van een staat tegen een andere soevereine staat – heeft de spanningen aangewakkerd die sinds 1945 onderhuids aanwezig waren, maar ook nieuwe wonden geslagen die nog steeds niet zijn geheeld. In Jasenovac komen die ongemakkelijke verhalen samen. De plek herinnert zo aan een pijnlijk verleden dat maar niet voorbijgaat.

Jasenovac brengt het huidige Kroatië duidelijk in verlegenheid. De nieuwe staat zet dan ook voornamelijk in op Vukovar, een site die verbindend werkt (toch voor de Kroaten) in tegenstelling tot Jasenovac. Vukovar, aan de oevers van de Donau in oost-Kroatië, werd in 1991 maandenlang belegerd door de Servische troepen en werd een martelaarsstad, een symbool van opoffering en heldendom. De rol die Jasenovac eens speelde in het Joegoslavië van Tito werd in het Kroatië van president Kolinda Grabar-Kitarović overgenomen door Vukovar. Het belangrijkste verschil tussen beide sites is dat Jasenovac het criminele verleden oproept van een deel

van de Kroatische bevolking tijdens de Tweede Wereldoorlog – een verleden dat het moderne Kroatië niet te sterk wil benadrukken –, terwijl Vukovar hun slachtofferrol belicht. Scholieren in Kroatië laten Jasenovac vandaag links liggen ten voordele van Vukovar. Daar krijgen ze een verplichte tweedaagse vorming over vrede.

Een andere plek die sinds 1952 een tegenstelling vormt met de herinnering

van Jasenovac is Bleiburg, waar aan het einde van de oorlog een massamoord plaatsvond. Talloze Kroatische vluchtelingen werden er gedood door Tito's Joegoslavische Volkleger. Het dorpje op de Oostenrijks-Slovenese grens was eerst tegen wil en dank het toneel van een plechtigheid georganiseerd door Kroatische bannelingen. Die werd verboden in Joegoslavië omdat de oorlogsmisdaad in Bleiburg een taboe was, ●●●

◆ De ruïnes van de gevangenis van Stara Gradiška (Jasenovac V).

◆ De bloem van Bogdan Bogdanovic op de voormalige appèlplaats van het concentratiekamp Jasenovac III.

●●● maar na de onafhankelijkheid in 1991 kwam er een jaarlijks nationaal ritueel in de plaats dat meer en meer politici uit de Kroatische regering gingen bijwonen. Onder hen Zlatko Hasanbegović, een frivool maar erg gecontesteerd figuur en minister van Cultuur. Binnen- en buitenlandse waarnemers noemen hem een revisionist. Hij vindt er geen doekjes om: het is schandalig, zo meent hij, dat Jasenovac in de Joegoslavische

periode een monument werd voor de overwinning op het fascisme.

Het beleid van de huidige regering, aangevoerd door de nationalistische partij HDZ (*Hrvatska Demokratska Zajednica* – Kroatische Democratische Unie), en de Ustašasymbolen die weer opduiken in de straten van Kroatië, verontrusten verenigingen die begaan zijn met de herinnering aan de slachtoffers van het fascistische regime tijdens de

Tweede Wereldoorlog. De officiële herdenking van Jasenovac op 22 april, de dag van de opstand in het kamp, verliep niet helemaal volgens plan in 2016. Als protest tegen het beleid van de Kroatische regering hebben Servische, Joodse en Roma- en Sinti-organisaties hun eigen plechtigheid gehouden.

Voor het museum van Jasenovac hebben de dalende bezoekersaantallen uiteraard ook financiële gevolgen, waardoor het op dit moment moeilijk wordt om de site te onderhouden. Zo is Stara Gradiška (Jasenovac V) dringend toe aan renovatie. Het kamp ligt op 45 kilometer van het museum en er werden tijdens de oorlog vrouwen en kinderen van Servische, Joodse, Roma- en Sinti-afkomst opgesloten. De gevangenis, die dateert uit de Oostenrijks-Hongaarse tijd, werd bestuurd vanuit Jasenovac III. Het hoofdgebouw staat nog recht, maar bevindt zich dezer dagen in een erbarmelijke staat. Er is echter geen budget voor een renovatie. De museum-directie kan alleen maar toekijken hoe het gebouw stilaan in verval geraakt en wordt overgroeid.

BESLUIT

Het memoriaal van Jasenovac bevindt zich op een keerpunt in haar bestaan. Het wetenschappelijk onderzoek rond de geschiedenis ervan ontwikkelt zich verder, maar ook in Kroatië is dat vaak financieel afhankelijk van het politieke veld. De oorlog in ex-Joegoslavië in de jaren negentig heeft de zaken nog complexer gemaakt en liet de mensen verbitterd en rancuneus achter. Het huidige Kroatië moet de strijd aanbinden met haar eigen demonen en betekenisvolle sites als Jasenovac de plek geven die ze verdienen in het collectieve geheugen. Weinig locaties ver-

bonden aan de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust hebben echter tot zoveel verdeeldheid geleid bij onderzoekers. Verdeeldheid die eerst op het politieke niveau moet worden opgelost alvorens er ruimte is voor een serieuze debat onder historici. ■

Frédéric Crahay

Stichting Auschwitz

Vertaling: Anneleen Spiessens

→ Bibliografie

- ◆ Egon Berger, *Jasenovac. Un camp de la mort en Croatie*, Genève: Éditions des Syrtes, 2015.
- ◆ Jean-Baptiste Chastand, 'Mémoire en terrain miné', *Le Monde*, 4 juni 2016.
- ◆ Vladimir Dedijer, *The Yugoslav Auschwitz and the Vatican* [1988], Freiburg: Ahriman-Verlag, 1992.
- ◆ Nataša Jovičić et al., *Jasenovac Memorial Site*, Jasenovac: Jasenovac Memorial Site, 2006.
- ◆ Maja Kučan, 'I zidovi imaju uši': *Letters from prisoners of Jasenovac and Stara Gradiška Concentration camps*, Jasenovac: Spomen-područje, 2014.
- ◆ Nataša Mataušić, *Jasenovac*, Zagreb: Jasenovac Memorial Site, s.d.
- ◆ ---, *Jasenovac, fotomonografija*, Zagreb: Jasenovac Memorial Site, 2008.

→ Sitografie

- ◆ <http://www.jasenovac.org> : website van het *Jasenovac Research Institute* in de Verenigde Staten ; hun standpunt is dat van de Servische slachtoffers (geraadpleegd 9 augustus 2016).
- ◆ <http://www.jusp-jasenovac.hr> : officiële website van het *Jasenovac Memorial Site*, het museum van het memoriaal (geraadpleegd 9 augustus 2016).